

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VEYA DEMOKRASİNİN TURNUSOL KÂĞIDI¹

Mahmut BOZAN*

GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşu (STK) olarak adlandırılan hükümet dışı organizasyonlar iki önemli değeri sembolize etmektedir. Bunlardan birincisi, halkın örgütlenme hürriyetidir. Eğer bir ülkede sivil toplum rahatça gelişip kendine yer bulabiliyorsa, o ülkede temel hak ve hürriyetlerin kullanılması teminat altında demektir. İkincisi, iktidara talip olmamakla birlikte halkın taleplerini iktidar ve iktidar talibi olan siyasi partilere aktarmada temsilcilik üstlenen kuruluşların varlığı, demokratik rejimin gelişmişlik düzeyini ortaya koyar. Yani temsili demokrasi o ülkede irtifa kazanmış ve katılımcı bir yapıya kavuşmuş demektir.

Ancak hükümetlerin kontrol altında tuttuğu, kurdurduğu veya gizli-açık kurguladığı yapılar da yine o ülkede dikte eden rejimlerin varlığını, hürriyetlerin baskı altında tutulduğunu, farklı fikirlere tahammül edilemediğini ve demokrasinin temsili seviyesinin bile o ülkede bulunmadığını gösteren somut deliller olarak kabul edilebilir.

Bu açılardan ülkeler bir değerlendirmeye tabi tutulacak olursa, STK'ların varlığı, konumu, yapı ve işleyişleri o ülkelerin demokratik yapılarını ortaya koymada bir turnusol kâğıdı vazifesi görebilir.

Bu çalışmanın amacı iktidara talip olmayan, fakat iktidarlara yalnız da bırakmayan, toplumun mafsalları mesabesindeki STK'ların siyasi sistemle olan ilişkilerini ve demokratik yapı içindeki önemini ortaya koymaktır.

D) SİVİL TOPLUM VEYA HÜKÜMET DIŞI KURULUŞLAR

Günümüz politika sahnesinin başoyuncuları siyasi partiler olmakla birlikte, sahne yalnızca başoyunculardan oluşmamaktadır. Sivil toplum örgütleri ve demokratik kitle kuruluşları gibi adlarla tanımlanan toplumsal guruplar giderek daha etkili bir biçimde siyasi hayatı yönlendirmekte, siyasi partileri ve iktidarlara daha yoğun bir biçimde etkilemektedirler (Kapani, 1983: 151; Öztekin, 1993: 89).

Örgütlü toplum temsili demokrasinin katılımcı bir yapıya dönüşmesinde en temel unsurdur. Örgütlü toplumun siyasi partilerden sonra en önemli aktörleri, hükümetlerden bağımsız olarak yapılanan STK'lardır. Siyasete ve yönetime katılımında formel ve enformel yollar kullanılabilir. Siyasi partiler katılımın formel şeklini, baskı guruplarıyla katılım ise enformel şeklini oluşturmaktadır (Göksu ve Bilgiç, 2003: 52).

STK'lar hakkında değişik açılardan tanım ve tarifler yapılabilir. Dahlsivil toplumu, "farklılıkların temsili bağlamında, modern demokratik devletin ayırıcı özelliği" olarak görürken (1993: 23), Sarıbay, "Üyeleri resmi faaliyetler dışında uğraş veren kendiliğinden ve iradi olarak örgütlenmiş topluluklar" olarak tanımlamaktadır (2001: 120).

STK'ları toplumsal dengenin kurulmasına yaptığı katkı açısından önemli gören Yücekök'e göre, vatandaş ile devlet arasındaki alan siyasi partiler, menfaat ve baskı guruplarının ilişki ağı ile şekillenmektedir (1987: 169).

STK'lar, kamu kurumlarının dışında ve onların uzantısı olmayan, onlarla herhangi bir organik bağı bulunmayan ve kamu kurumlarının vesayeti altında olmayan ve halk tarafından kurulan organizasyonlardır. Devlet ile bireyler arasındaki ilişkilerde birbirlerinden bağımsız olarak faaliyet gösteren çok sayıdaki dernek, vakıf, sendika, gurup, cemaat ve medya gibi kurumlardan oluşan ve STK olarak adlandırılan vatandaş gurupları, halkın, devlet ve hükümet politikalarını etkilemesini mümkün hale getirir ve devlet kuruluşlarının topluma egemen olmasını önlemeye çalışır (Atar, 1997: 90).

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur.

STK'larseçimlere katılmazlar, hükümette görev almazlar, sorumlulukları yoktur; bir parti gibi programları da bulunmaz, adeta sorumsuz hükümet gibidirler (Daver, 1993: 250).STK'ların temel işlevleri konusundaki yaklaşımlar genelde birkaç noktada toplanmakla beraber değişik şekillerde ifade edilmektedir. STK'lar siyasi sistemi etkilemek için siyasal iktidar-bürokrasi ve parlamentoya inandırmak, ilgili birimleri istenilen yönde zorlamak ve karar mercilerini ödüllendirmek veya kazanmak yönünde faaliyetlerde bulunurlar. (Turan, 1976: 138).

Hükümet ile halk arasındaki gri alanı dolduran STK'ların devlet organlarını etkileme amacı kadar, hükümetlerin de STK'ları paraleline alma eğilimi bulunmaktadır. Siyasi partilerin hükümet dışı kuruluşları yönlendirme, kendine çekme ve yönetimlerini ele geçirme gayretleripartiyeye bağlı baskı guruplarını doğurduğu gibi, baskı guruplarına bağlı partileri de netice verebilir (Kışlalı, 1976: 255). Ancak küreselleşme ile birlikte sivil toplumun "hükümet dışı" kalması yetmemektedir. Çünkü küresel ölçekteki etki ve güç odaklarının sivil topluma hulul etmemesi, STK'ların bu güç odaklarının da dışında kalması gerekmektedir. Küresel düzeydeki ilişkiler temel hak ve hürriyetler açısından katkı sağlayacağı gibi, bazı güç merkezlerinin etki alanına girmek veya kullanılmak gibi tehlikeleri de içinde barındırmaktadır (Keyman, 2006: 16).

II) SİVİL TOPLUM VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİ

Sivil toplum kavramı liberal düşünce açısından katılımcı demokrasiye geçişi ifade ederken, toplumsal yapının alt yapı ile üst yapının bir halitası olduğunu ileri süren Marksist teoride ise-tüm alan devlet tarafından kuşatıldığından- kendine yer bulamamaktadır.

STK'lar her siyasal sistemde aynı hoşgörü ile karşılanmaz. Sosyalist sistemler baskı guruplarına rekabetçi toplumdaki rolünü vermez, tersine iktidarın verdiği emirleri tabana taşıyan araçlar olarak bir değer atfeder (Yücekök, 1987: 75). Demokratik toplumlarda kolayca örgütlenen ve faaliyet gösteren baskı gurupları otoriter ve totaliter yapılarda o yapının aracı olma ötesinde bir rol oynayamaz veya hiç örgütlenemeyebilirler.

Otoriter rejimlerin veya vesayetçi yapıların perde gerisinden yönettiği veya kontrolü altında tuttuğu, kurduğu veya kurdurduğu sivil toplum formatı kullanan "hükümet içi organizasyonlar" demokrasiler için gerçek bir tehlike oluşturmaktadırlar. Bu "pirincin denginde ve rengindeki" taşlar demokratik sistemlerin çarklarını tahrip edebilmektedir.

Siyasal kültür baskı guruplarını doğal karşılamaya yatkınsa, baskı guruplarının başarı şansı yüksektir. Siyasal sistemde kurumların zayıflığı, baskı guruplarının etkinliğini arttırabilir. Veya siyasal parti sistemi ve partilerin yapısının baskı guruplarını güçlendirici veya zayıflatıcı etkileri olabilir.

Bu sebeple sivil toplum devletin toplumsal, siyasi ve iktisadi hayatın en ince titreşim noktasına kadar hakim olduğu sosyalist ülkelerde değil, devletin temel faaliyet alanlarıyla sınırlı olduğu ve liberal kültürle yaygın biçimde tanışmış olan demokratik toplumlarda gelişebilmektedir (Çaha, 1999; 128).

Temsili demokraside iktidar ile halk arasındaki boşluk toplum kesimlerinin taleplerinin dikkate alınmaması gibi ciddi bir boşluk ortaya çıkarır. Toplumun tüm kesimlerinin özgürce örgütlenebildiği bir ortamda ise toplumsal dengeler yerini bulur. Siyasi sistem demokratikleşmede ileri gittikçe, STK'ların sayısı, tür ve çeşitleri artar ve bu artışa paralel olarak da toplumsal taleplerin siyasi iktidarlara yansıtılarak karşılanması ve çıkarların belirli bir noktada uzlaşarak dengelenmesi daha kolay olur.

III) TÜRKİYEDE SİVİL TOPLUM PROFİLİ

Katılımcı demokrasilerde toplum kolayca örgütlenebilirken, göstermelik demokrasiler ile otoriter rengi ağır basan temsili demokrasilerde toplumun örgütlenmesi ya sınırlandırılmıştır veya etkisizleştirilmiştir veyahut da fırsat buldukça biçilmiştir.

Türkiye'de sivil toplumun gelişim seyri demokrasinin gelişimi ile paralellik arz eder. Osmanlı Devleti'nin 1876'da parlamentoyu açması, temsiliyet araçları, siyasi partiler ile birlikte gelişen ve 20. Yüzyılın başlarında çeşitlilik bakımından günümüzü aratmayan fikir ve teşebbüsler, cumhuriyetin ilanından itibaren tek sesliliğe zorlanmış ve kapatılmışlardır. Kemalist elitler, Türkiye'yi modernleştirme girişimlerinde, topluma ne bireysel hak ve özgürlükler açısından yaklaşmış, ne de

toplumun bireycilik, çoğulculuk, katılımcılık ve farklılık taleplerini göz önünde bulundurmushlardır. Sivil toplum açısından bu döneme baktığımızda, sivil toplum fikrinin aşırı derecede zayıf olduğunu görürüz. Bu dönemde, ne toplumsal grupların siyasete katılımlarını artıracak bir sivil toplum gelişiminden bahsetmek mümkündür, ne de devletten bağımsız ve sivil hak ve özgürlüklerin korunmasını talep edebilecek bir sivil toplum vardı. (Keyman, 2006: 24-26).

Oysa sivil toplum hareketinin Osmanlı Devletinde çok güçlü bir vakıf ve lonca ayağı bulunmakta idi. Sivil toplumun önemli bir kolunu teşkil eden vakıflarda cumhuriyetle birlikte gerileme yaşanmıştır. Türkiye’de halen 5.216 vakıf bulunmaktadır(www.vgm.gov.tr). Oysa Medeni Kanunu’nun kabulünden (1926) önceki sayınının 35.000’in üzerinde olabileceği belirtilmektedir (Öztürk, 1982). Bu miras korunamamış, kaynak ve artı değer üreten bu vakıflar temsil ettikleri tüm değerler ve yaptıkları hizmetlerle birlikte kaybolmaya yüz tutmuş, yerini büyük oranda vergi muafiyetinden istifade etmek isteyen kuruluşlara terk etmiştir.

Türkiye’de dernekler de vakıflara benzer bir kaderi paylaşmıştır. Otoriter rejim dönemlerinde küçülme, hürriyet ve demokrasinin güçlendiği dönemlerde ise büyüme yaşanmıştır. Türkiye’de şu an 100.692dernek bulunmaktadır (<http://derbis.dernekler.gov.tr>). Bu sayı gelişmiş ülkelerle mukayese edildiğinde yetersizdir. Tablo 1’de bazı ülkelerdeki STK sayıları gösterilmiştir. Bu ülkeler içinde Türkiye STK başına düşen kişi sayısı bakımından 717 kişi ile sadece Komünist Çin’i geçebilmiştir. Siyasi rejimi otoriter olan Rusya bile Türkiye’den sayıca öndedir.

Tablo 1: Bazı Ülkelerdeki Sivil Toplum Kuruluşu Sayıları

Ülkeler	Nüfus	STK Sayısı	STK Başına Düşen Kişi Sayısı
Çin	1.359.250.000	446.000	3047
ABD	312.638.863	1.580.436	198
Rusya Federasyonu	143.000.000	277.000	516
Almanya	80.327.900	580.298	138
Türkiye	76.000.000	105.908	717
Fransa	60.000.000	850.000	70
Kanada	33.476.688	165.000	203
İsveç	9.517.000	190.000	47

Kaynak:Dernekler Dairesi Başkanlığı ve diğer ülke verileri derlenerek hazırlanmıştır.

SONUÇ

Siyasi sistemler gün geçtikte halkın taleplerine göre şekillenmekte, otoriter rejimler yerini demokrasilere bırakmaktadır. Ancak demokrasinin eski sürümü olan temsili tarzı taleplere cevap verememektedir. Katılımcı demokrasi ise yöneten ile yönetilen arasındaki gri alanı sivil toplumun renkleri ile doldurmaktadır. Toplum kesimlerinin taleplerini denge noktasına getiren STK’lar demokrasinin yeni sürümü olan katılımcılığın açık göstergeleridir.

Türkiye’de mevcut durum katılımcı demokrasi için iyi bir tablo ortaya koymamakla birlikte, sistem demokratikleştikçe sivil toplumun yapılanmasına yönelik engeller kaldırılacak, gücü ve etki alanı genişleyecek, gelişmiş demokrasilerdeki düzeyine ulaşacaktır.